

СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО МУЗЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Малярчук Наталя Григорівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Клягіна Альона Олександрівна, студентка, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

Статтю присвячено актуальній проблемі інклюзії – включення уразливих груп населення в усі сфери життя суспільства. Зокрема розглянуто питання створення інклюзивного музейного середовища, як важливої складової забезпечення прав людей, що зазнають дискримінації через наявність певних ознак, таких як стать, вік, інвалідність, соціальне чи етнічне походження тощо. Розглянуто приклади реалізації в провідних українських музеях проєктів заснованих на принципах інклюзії. Визначено їхнє значення для забезпечення можливостей рівноправної участі у культурному житті суспільства представників уразливих груп населення.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне музейне середовище, уразливі групи населення, дискримінація, люди з інвалідністю, люди з вадами зору та слуху, люди з інтелектуальними порушеннями.

Maliarchuk N., Kliahina A. Creation of an inclusive museum environment as an important component of ensuring the rights of vulnerable population groups

The article is devoted to the actual problem of social inclusion - the inclusion of vulnerable population groups in all spheres of society. In particular, the issue of creating an inclusive museum environment is considered as an important component of ensuring of people's rights who are discriminated against due to the presence of certain characteristics, such as gender, age, disability, social or ethnic origin, etc.

It was considered the examples of implementation in leading Ukrainian museums based on the principles of inclusion. Significance of these projects has been determined to ensure equal participation opportunities in the cultural life of society for representatives of vulnerable population groups.

Key words: inclusion, inclusive museum environment, vulnerable population groups, discrimination, people with disabilities, people with visual and hearing impairments, people with intellectual disabilities.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції у галузі захисту прав людини, а також євроінтеграційні прагнення України поставили на порядок денний проблему інклюзії – ліквідації соціальної ізоляції (виключення) певних категорій громадян та залучення їх до активного суспільного життя. Тим більше, що в українському суспільстві зростає кількість людей, які потребують створення інклюзивного простору, у тому числі й у культурно-рекреаційній сфері, до якої належать музеї. Так у вересні 2023 року, міністерка соціальної політики Оксана Жолнович на прес-конференції заявила, що з початку

повномасштабної війни в Україні кількість людей з інвалідністю в країні значно зросла і сягає 3 мільйонів осіб. Вона зазначила, що це є суттєвим викликом для українського суспільства, оскільки ці люди потребують спеціального підходу і підтримки [2]. В суспільстві стрімко зростає частка людей похилого віку, які також зазнають соціального виключення та є зацікавленими у впровадженні інклюзивних практик у тому числі й у культурно-освітніх закладах до яких належать музеї. На жаль, українському суспільстві існує ще досить багато уразливих груп, для яких доступ до музейних експозицій є ускладненим, або взагалі неможливим. Отже тема нашого дослідження є актуальною та потребує вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десяти років соціальна інклюзія стала предметом дослідження багатьох українських науковців. Проте більшість з них зосередилися на питаннях пов'язаних з інклюзивною освітою та дотриманням прав дітей з інвалідністю. Тоді як поняття «інклюзія» більш широке і передбачає включення представників різноманітних вразливих груп, що зазнають дискримінації, в усі сфери суспільного життя.

Проблемам інклюзії у сфері культури присвячено статтю М. Ясеновської [14]. Різноманітні аспекти розвитку інклюзивного туризму в Україні та за кордоном досліджували Труніна І., Сосновська Ю. [12], Безугла Л., Куваєва Т., Герасименко Т. [1], Матвійчук Л., Чепурда Л. [6]. Дослідники зазначають важливість для розвитку інклюзивного туризму забезпечення доступності для усіх вразливих категорій громадян туристичних об'єктів, до яких належать і музеї. Проблемі впровадження інклюзивних практик в музеях України присвячено дослідження Ясеновської М. та Зіненко О. [13]. Спираючись на експертні оцінки, результати інтернет-опитування та аналіз відкритих джерел дослідниці надали приклади найбільш вдалих та найбільш типових інклюзивних практик, що реалізуються в музеях України. У статті А. Тимошенко розглянуто як український, так і зарубіжний досвід забезпечення інклюзивності та доступності музеїв для відвідувачів з особливими потребами [11]. Однак, з огляду на соціальну значимість проблеми, вона вимагає подальшого вивчення та аналізу.

Мета дослідження: проаналізувати сучасний стан впровадження інклюзивних практик в музеях України та визначити їхнє значення для забезпечення можливостей рівноправної участі у культурному житті суспільства представників уразливих груп населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивні практики в музеях – це набір заходів та програм, які спрямовані на забезпечення доступу до експозиції музею для всіх громадян, включаючи людей з інвалідністю, осіб похилого віку, дітей з інвалідністю

та інших вразливих соціальних груп. Це створення умов, за яких люди, які належать до різних уразливих груп, що зазнають дискримінації та є виключеними з суспільного життя, зможуть отримувати повноцінне задоволення від відвідування музею та участі у культурних заходах. Основними складовими інклюзивного музейного простору є:

1. Фізична доступність музею та експозиції.
2. Доступність інформації про діяльність музею.
3. Доступність контенту експозиції для різних категорій відвідувачів. Розробка спеціальних екскурсій та програм для людей з різними формами інвалідності.

Фізична доступність музеїв є невід'ємною частиною розвитку інклюзивної культури. Це поняття охоплює розробку і реалізацію заходів, спрямованих на забезпечення можливості пересування та використання спеціальних пристроїв для людей з різними формами інвалідності, а також інших маломобільних відвідувачів (сім'ї з дітьми, люди похилого віку тощо). Багато музеїв в Україні вже вживають заходів для створення безбар'єрного архітектурного середовища та інфраструктури, щоб зробити свої експозиції доступними для всіх: встановлюють підйомники та пандуси, розширюють дверні отвори, облаштовують місця для відпочинку, роблять вбиральні доступними для людей на колісних кріслах, розміщують спеціальні знаки та піктограми для індикації маршрутів з доступом для людей з інвалідністю тощо. Прикладом можуть слугувати приміщення Музею історії міста Києва, де впроваджується програма «Культура без обмежень», музею Пінзеля у Львові, Національного музею Тараса Шевченка та музейного комплексу «Мистецький арсенал» у Києві тощо. У Мистецькому арсеналі відвідувачі можуть взяти на прокат ходунки та колісні крісла, що може бути корисним для відвідувачів похилого віку [7].

Інший приклад – Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Експозиції музею розташовано в старовинних будівлях, які є пам'ятками історії та архітектури, а отже їх не можна перебудовувати. Попри це в музеї активно розробляються рішення для того, щоб зробити його більш комфортним та доступним для маломобільних груп населення. Наприклад, впроваджується програма «Культурний декрет» – музейні зустрічі для батьків з малюками 0-3 років. У гардеробах музею встановлено пеленатори, а в гардеробі європейської експозиції є місце для годування немовлят. Для батьків з дітьми у дитячих візочках передбачений окремий вхід через арку в музейний двір, де влітку візочки можна безпечно залишити, оскільки він замикається на ключ. У центрі музейних зал створено ігрові зони для дітей. Поки діти граються батьки мають змогу оглянути експозицію розташовану в залі, послухати розповідь гіда тощо [8].

Важливим фактором доступності музею є його персонал. Працівники музею повинні бути навчені взаємодіяти з людьми з різними формами інвалідності та при необхідності надавати їм допомогу. Наприклад, команда Одеського національного художнього музею в рамках проєкту «Доступний музей на слух і дотик», пройшла відповідні тренінги та навчилася взаємодіяти з людьми з порушеннями зору та слуху [9].

Інформаційна доступність є не менш важливою для забезпечення інклюзивності музеїв. Важливо доносити інформацію щодо їхньої діяльності, змісту експозиції, а особливо щодо цільових програм та проєктів до представників тих вразливих груп населення на яких вони спрямовані. Прикладом відповідності стандартам доступності є оновлений веб-сайт Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. На сайті передбачено можливість налаштування контрастності, розмірів шрифту, кольору шрифту, що полегшує сприйняття інформації для людей з порушенням зору, людей похилого віку [11]. Музеї повинні враховувати особливі потреби своїх відвідувачів і створювати для них комфортні умови. Наприклад, деяким людям з інтелектуальними порушеннями потрібна стабільність і визначеність, тому важливо, щоб музеї мали прогнозовані розклади та програми.

Важливим завданням сучасного музею є забезпечення доступності своєї експозиції для якомога ширшого кола відвідувачів. Інклюзивні практики, які почали впроваджуватися музеях України щодо людей з порушенням зору, є важливим кроком у забезпеченні рівного доступу до культурної спадщини для всіх. Декілька прикладів таких практик демонструють різноманітність проєктів в цій сфері. У 2021 році в Художньому музеї Харкова, у межах проєкту «**Крокуємо інклюзією**», з'явилась перша тактильна копія – рельєфне зображення натюрморту Ханса ван Санта «Сніданок» виконане зі штучного мармуру. Пізніше було створено ще три тактильні копії відомих творів образотворчого мистецтва. Ця ініціатива дозволяє людям з порушенням зору відчутти та сприйняти мистецтво шляхом дотику, відкриває їм нові можливості для розуміння мистецьких понять та форм [5].

У Одеському національному художньому музеї, у рамках проєкту «Доступний музей на слух і дотик», розроблено інклюзивні екскурсії та освітні заняття для людей з порушенням зору, для чого було виготовлено тактильні 3D-копії скульптур та тифлографічні зображення деяких картин з колекції музею. До шести картин з основної експозиції музею створено аудіогід з тифлокоментарями – максимально детальними описами цих творів мистецтва. Щоб учасникам екскурсій було легше пересуватися музеєм, розроблено навігацію його залами та інформаційні таблички шрифтом Брайля.

Завдячуючи цьому проєкту люди з вадами зору можуть отримати повноцінний досвід музейного відвідування через просторову орієнтацію, звуки та інші сенсорні враження [9].

Окремо варто відзначити інтерактивний київський музей «Третя після опівночі», який проводить екскурсії у повній темряві у супроводі гідів з порушеннями зору. Екскурсії у темряві надають можливість зануритися в незвичайний та стимулюючий досвід та відчуття з якими проблемами стикаються незрячі люди [3].

З метою створення доступного музейного середовища для людей з порушенням слуху в музеях розробляють екскурсії, що супроводжуються сурдоперекладом. В Одеському національному художньому музеї використовуються додаткові засоби комунікації, такі як паперові та електронні планшети з текстовою інформацією та відео, яке супроводжується сурдоперекладом [9]. У Харківському художньому музеї відвідувачі з вадами слуху можуть скористатися відеогідом з сурдоперекладом. За попередньою заявкою музей надає планшети із записаною екскурсією. Відеогід можна самостійно завантажити в Інтернеті, або переглянути його в режимі онлайн [10].

Не менш важливим є створення інклюзивного музейного середовища для людей з інтелектуальними порушеннями. У 2020 році ВГО «Коаліція захисту прав осіб з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень» за підтримки Українського культурного фонду та у співпраці з Національним музеєм мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків, Державним історико-культурним заповідником м. Дубно та Кременецьким краєзнавчим музеєм реалізувала проєкт «Доступність музеїв для відвідувачів з інтелектуальними порушеннями» [4].

Для цієї категорії відвідувачів важливо, щоб інформація щодо музею, його експозиції подавалася простою та доступною мовою. Описи експонатів, інструкції та знаки мають бути легкими для розуміння та чіткими. Деякі візуальні засоби, такі як схеми та діаграми, можуть бути корисними для спрощення та унаочнення інформації. Графіка, аудіо-гіди та інші інтерактивні елементи допомагають привертати увагу та зацікавленість людей з інтелектуальними порушеннями, роблять експонати більш доступними та зрозумілими.

Впровадження інклюзивних практик в музеях України має велике значення для нашого суспільства з таких причин :

1. Інклюзивні практики допомагають забезпечити рівний доступ до колекцій музеїв для всіх громадян, незалежно від їхніх можливостей, статусу, фізичних або психічних особливостей. Ці практики мають на меті забезпечити їм рівні умови для отримання освіти, знайомства з історією, долучення до культурних надбань людства, сприяти вихованню толерантності та розуміння міжкультурного спілкування.

2. Інклюзивні практики у музеях України сприятимуть створенню безпечного та дружнього середовища для всіх відвідувачів враховуючи потреби людей з інвалідністю або людей похилого віку, сімей з маленькими дітьми тощо. Це допоможе покращити якість життя цих людей, стимулювати до розвитку своїх талантів та соціальної активності.

3. Створення інклюзивного середовища в музеях України сприяє розвитку інклюзивного туризму, більш повного забезпечення запитів туристів з особливими потребами.

4. Впровадження інклюзивних практик в музеях сприяє розширенню аудиторії та залученню нових відвідувачів, розвитку творчого потенціалу музею. Шляхом впровадження нових форм та методів роботи, музеї стають більш відкритими, гнучкими та чуйними до потреб різних груп відвідувачів.

Висновки. В Україні проблемі інклюзії приділяється все більше уваги, оскільки вона сприяє створенню справедливого та рівноправного суспільства, де всі громадяни мають рівні можливості. На прикладі провідних музеїв України можна побачити, як інклюзивні практики допомагають залучити до культурного життя та навчання осіб з різними формами інвалідності та представників інших вразливих груп населення. Впровадження тактильних копій картин та скульптур, тифлографічних зображень, аудіогідів з тифлокоментарями та відеогідів з сурдоперекладом, створення доступних веб-ресурсів стають прекрасними прикладами інклюзивності. Позитивні результати впровадження інклюзивних практик в музеях України підтверджують необхідність подальшого розвитку та популяризації таких практик не лише у провідних музеях, розташованих зазвичай у столиці або обласних центрах, а по всій країні. Музеям які вже запровадили в себе окремі інклюзивні практики потрібно працювати над розширенням інклюзивної аудиторії. Оскільки в суспільстві є велика кількість груп, що зазнають дискримінації за різноманітними ознаками: майновим станом, етнічним чи соціальним походженням, місцем проживання, мовою тощо. Відповідно музеям потрібно орієнтуватися і на їхні потреби. Так, наприклад, іноземці в Україні також потребують інклюзії, оскільки ще далеко не у всіх музеях є англійські аудіогіди, етикетки експонатів не продубльовані англійською мовою тощо.

Популяризація та поширення інклюзивних практик в музеях та інших закладах культури України забезпечить доступ до їх надбань для всіх громадян, допоможе створити більш гармонійне та дружнє суспільство.

Література

1. Безугла, Л., Куваєва, Т., Герасименко, Т. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1698>
2. В Україні налічується 3 мільйони людей з інвалідністю. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3763345-v-ukraini-nalicuetsa-3-miljoni-ludej-z-invalidnistu-zolnovic.html>
3. Відчутти світ наосліп: як інклюзивний музей у Києві проводить екскурсії у повній темряві. URL: <https://rubryka.com/article/museum-inclusion/>
4. Доступність музеїв для відвідувачів з інтелектуальними порушеннями. URL: <https://naiu.org.ua/dostupnist-muzejiv-dlya-vidviduvachiv-z-intelektualnymy-porushennyamy/>
5. Інклюзія в музеї. Харківський художній музей. URL: <https://artmuseum.kh.ua/inklyuziya-v-muzeji.html>
6. Матвійчук Л., Чепурда Л. Формування доступного середовища інклюзивного туризму. *Економічний форум*, 2020. № 1(2). С. 74–80. URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/113
7. Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/vidviduvacham/dostupnist/>
8. Музей Ханенків. URL: <https://khanenko.museum/uk/rodyny-z-ditmy>
9. Одеський національний художній музей. Доступний музей, історія інклюзивних змін. URL: <https://ofam.ua/projects/inclusion/>
10. Тактильні копії експонатів. Харківський художній музей. URL: <https://artmuseum.kh.ua/novini/taktilnix-kopiyi-eksponativ.html>
11. Тимошенко А. Музеї без перешкод: як втілювати інклюзивні практики? URL: <http://korydor.in.ua/ua/opinions/muzei-bez-pereshkod.html>
12. Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. *Modern Economics*. 2019. № 15. С. 191–195. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/the-state-of-international-tourism/>
13. Ясеновська М., Зіненко О. Кращі практики інклюзії. К., 2020. 49 с. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/inclusion_booklet_zor-1_21.10.2020.pdf
14. Ясеновська М. Свобода від дискримінації та інклюзія в культурі як фактори покращення життя мешканців громад. *Гурт. Інформатор*. 09 липня 2020. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/61217/>